

KİTAP TANITIMI

Oya DAĞLAR, *War, Epidemics and Medicine in the Late Ottoman Empire (1912-1918)*,
Turkestan And Azerbaijan Research Centre, Haarlem 2008, (374 s.).

Döndü DÜŞÜNMEZ *

İnsanoğlunun var olmasıyla başlayan sorunlar ve anlaşmazlıklar savaşları meydana getirmiştir. Çeşitli sebeplerden kaynaklanan ve insanlık tarihinde kaçınılmaz olarak derin izler bırakan savaşlar olağanüstü hazırlıklar ve ihtiyaçlar gerektirir. Savaş şartları ve savaşın gerektirdiği ihtiyaçlar, uzmanlık alanlarına göre bölündüğü zaman sağlık hizmetleri branşı da karşımıza çıkar. Sağlık hizmetlerinin içinde ise çeşitli alt branşlarla karşılaşırız. Mesela; ihtiyaç duyulan sağlık personelinin tahsisi, sağlık alanıyla ilgili araç gereçlerin temini, salgın hastalıklarla mücadele. Savaş esnasında silahlı çarpışmadan dolayı büyük yıkımlar olmaktadır; ancak, savaş döneminde bazı yıkımlarda silahlı çarpışmadan daha etkili bir düşman olan salgın hastalıklar ve bazı sağlık sorunları karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşındaki harp tablosunu tıp ve salgın hastalıklar yönünden mercek altına alarak derinlemesine inceleyen ve birçoğu ilk defa kullanılan arşiv kaynaklarına dayalı olarak hazırlanan bir kitabı tanıtacağız.

Tanıtacağımız kitap, Oya Dağlar'ın *War, Epidemics and Medicine in the Late Ottoman Empire (1912-1918)* [Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonunda (1912-1918) Savaş, Salgın Hastalıklar ve Tıp] adlı eseridir. Bu eser, Boğaziçi Üniversitesi Modern Türk Tarihi Atatürk Enstitüsü (The Atatürk Institute for Modern Turkish History)'nde doktora tezi olarak kabul edilmiş ve 2008 yılında Hollanda'nın Haarlem şehrindeki Türkistan ve Azerbaycan Araştırmaları Merkezi (Turkestan and Azerbaijan Research Centre) tarafından yayımlanmıştır.

Kitabın şekil yönünden incelenmesi: Kitap XLIII (43) sayfalık Romen rakamlı ekstra bölüm [Takdim, Teşekkür, Kısaltmalar, İçindekiler, Giriş], 331 sayfa ana

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Elemanı. ddusunmez@selcuk.edu.tr

metin [Birinci Bölüm (ss.1-114), İkinci Bölüm (ss.115-256), Üçüncü Bölüm: Sonuç (ss.257-261)] ve geri kalan kısımla [Ekler (ss.263-315), Bibliyografya (ss.317-331)] toplam 374 sayfadan oluşmaktadır. Eserin 'İçindekiler' bölümünde, 'Giriş'te bulunan iki adet başlık içindekilere yansıtılmamıştır. Bunlardan biri 'Wars and Epidemic Diseases' (Savaş ve Salgın Hastalıklar), diğeri 'Studies in the History of Epidemic Diseases (Salgın Hastalık Tarihi Üzerine Araştırmalar)'dır (Bkz. s. xxxii, xxxv). Ayrıca 'İçindekiler' bölümünde görülen harflendirilmiş başlıklar, metin içinde harfsiz gösterilmiştir. Dipnotlar sayfa altına verilmiştir.

Kitabın içerik yönünden incelenmesi: Kitabın "Takdim" kısmı İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi olan Prof.Dr. Nuran Yıldırım tarafından kaleme alınmıştır. Yıldırım, savaşların salgın hastalıkların yayılmasında en önemli etkenlerden biri olduğunu belirttikten sonra dünya çapında salgın hastalıkların tarihini ana hatlarıyla açıklayarak tanıtımını yaptığımız kitabın önemini dile getirmiştir.

Yazar, "Giriş" bölümünde, salgın hastalıklarla ilgili tıbbın dünyadaki gelişimini kronolojik olarak izah ederek, bu hastalıkların Osmanlı Devleti'ndeki yayılışına ve Osmanlıların bu hastalıklara bakış açısına değinmiştir. Ayrıca zamanla Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme faaliyetlerinin tıp alanına da yansması sonucu, tıpta yapılan yeni düzenlemeleri ve yeni kazanılmaya başlayan modern ve dünyadaki gelişmelerden haberdar olan bir bakış açısını dile getirmiştir. Ardından, 'Wars and Epidemic Diseases' başlığı ile savaşlar ve salgın hastalıklar arasındaki bağlantıya değinmiştir. 'Studies in the History of Epidemic Diseases' adlı kısımda ise dünyada salgın hastalık alanında yapılan çalışmalarda dört ayrı tutum olduğunu belirterek bu tutumların sergilendiği eserleri tanıtmıştır. Salgın hastalıklar tarihi alanında sergilenen tutumlar şunlardır: 1)Salgın hastalıklar sivillerin yok olmasında ve devletlerin çöküşünde önemli bir etken olmuştur. 2)Salgın hastalıklar sosyal dengeyi yansıtarak sınıf çatışmalarına ve derin sosyal değişikliklere yol açmıştır. 3)Tarih boyunca değişik dönemlerde ve bölgelerde ortaya çıkarak yayılan salgınlar, o dönemlerde kabul edilen tıbbî teorilerin ve uygulamaların gelişmesine yol açmıştır. 4)Salgın hastalıklar ve bu hastalıkları giderecek tıbbî metotlar siyasî güç ve sömürgeleştirme aleti olarak kullanılmıştır. Çalışmasını birinci ve üçüncü tutuma dayalı olarak şekillendiren yazara göre salgın hastalıklar, bir yandan Osmanlı Devleti'nde nüfusun azalmasına sebep olurken diğer taraftan devletin siyasî gücünü kötü yönde etkileyip onu zayıflatarak büyük bir yıkıma gitmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra, bir ironi olarak, salgınlar karşısında alınan askerî ve sivil tedbirlerdeki başarı, modern tıbbın kabulüne ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Özetle hem yıkıcı hem de yapıcı gelişmelere yol açan salgınlar karşısında Osmanlı Devleti'nin tutumu yazar tarafından irdelenmiştir.

Yazar, 'Giriş' bölümünde çalışmasının bölümlerini de tanıtarak yararlandığı kaynaklar hakkında okuyucuyu bilgilendirmiştir. Ona göre, tarihçiler tıp tarihine ilgisizdirler. Bu alanda daha çok askerî tarihçi olan askerler ve tıp fakülteleri bün-

yesindeki ‘Tıp Tarihi ve Deontoloji’ bölümleri araştırma ve incelemeler yapmışlardır. Yazarın faydalandığı kaynaklar ise şunlardır: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ve Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)’nden edindiği belge ve defterler, ki bu belgelerden bazılarının fotokopisi ve okunuşu ekler bölümünde yer almaktadır, döneminde yapılan yasal düzenlemeler, raporlar ve salnameler, mecmualar, gazeteler, özellikle *Askerî Tıbbiyye Mecmuası*, *Ceride-i Tıbbiyye-i Askeriye*, *Sıhhiye Mecmuası*, *Osmanlı Seririyat Mecmuası*, *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*’nda yer alan makaleler ve konuyla ilgili yapılan günümüz araştırma ve incelemeleri.

‘Public Health and Epidemic Diseases During the Balkan Wars’ (Balkan Savaşları Boyunca Halk Sağlığı ve Salgın Hastalıklar) adlı I. Bölüm, Balkan Savaşları esnasında görülen salgın hastalıklardan en çok zarara neden olan çiçek hastalığı, frengi, dizanteri ve koleraya odaklanmıştır. Bu bölümde bulunan alt başlıklardan bazıları şunlardır: ‘The Pre War Period: General Situation’ (Savaş Öncesi Dönem: Genel Durum), ‘During the War’ (Savaş Boyunca), ‘Military Precautions’ (Askeri Tedbirler), ‘Civil Precautions’ (Sivil Tedbirler), ‘Cholera Outbreaks in Other Cities’ (Diğer Şehirlerde Kolera Salgınları), ‘Edirne Defence and Epidemic Diseases’ (Edirne Savunması ve Salgın Hastalıklar), ‘The Demobilization Procedure at the End of the War and Health Problems’ (Savaşın Sonunda Terhis İşlemi ve Sağlık Sorunları). Özetle bu bölümde yazar, öncelikle Balkan Savaşlarının askerî gelişimi hakkında genel bilgi vermiştir. Ardından savaş boyunca yoğun göçmen akını ve hasta ve yaralı askerlerin cephe gerisine sevki ve tedavisi esnasında ortaya çıkan salgın hastalıkları belirtmiştir. Bu hastalıkların yayılmasının engellenmesi ve yok edilmesine karşı alınan gerek askerî gerekse sivil tedbirler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Cephede, İstanbul ve çevresinde, Edirne ve İzmir’de kurulan hastaneler ve bu hastanelere gereken doktor, hemşire ve hademe temini; aşılama, karantina altına alma, kordon uygulaması, dezenfeksiyon istasyonları; hijyen kurallarının hatırlatılması, su kaynaklarının temizliğinin korunması, kaynatılmış su kullanılmasının gerektiği, tuvalet ihtiyacının giderilmesi için uygun yerler tahsisi, salgın hastalıklardan ölenlerin dezenfekte edilerek yerleşim yerlerinden uzak yerlere gömülmesi, basın yoluyla halkın bilinçlendirilmesi bu bağlamda ele alınmaktadır. Bu bölümde dönemi yaşayan Osmanlı devlet görevlileri ve seyyahların izlenimlerinin yansıtılması adeta okuyucuyu tarihte canlı bir yolculuğa çıkarmaktadır. Ayrıca toplumu ilgilendiren her sorunda sorumlu kişilerin bir araya gelerek komisyonlar, heyetler, meclisler oluşturmalarına ve durumun kritik edilmesine salgın hastalıklara karşı mücadele esnasında sıkça başvurulduğuna şahit oluyoruz. Dâhiliye Nezareti, Harp Nezareti, İstanbul Belediyesi, Maliye Nezareti ve Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti arasındaki ilişkiler, yetkiler, sorumluluklar ve onların icraatı açık bir şekilde izah edilmiştir. Bölümün sonunda bu olaylar üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır.

'Public Health and Epidemic Diseases During the First World War' (Birinci Dünya Savaşı Boyunca Halk Sağlığı ve Salgın Hastalıklar) adlı II. Bölüm'de, I. Dünya Savaşında kamu sağlığı ve salgın hastalıklar Çanakkale ve Kafkas cephelelerine odaklanarak kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu bölümde de ilk bölümdeki plana uygun olarak tifüs, humma-yı racia, kolera, dizanteri ve sıtma gibi salgın hastalıklar, onların sebep olduğu yıkım ve hastalıklara karşı alınan tedbirler izah edilmiştir. Bölümdeki alt başlıklardan bazıları şunlardır: 'The Pre War Period: General Situation', 'The War Period', 'Epidemic and Contagious Diseases on the Anatolian Fronts' (Anadolu Cephelelerinde Görülen Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar), 'Caucasian Front' (Kafkas Cephesi), 'Epidemic Diseases Seen at the Caucasian Front' (Kafkas Cephesinde Görülen Salgın Hastalıklar), 'Precautions Taken Against Typhus' (Tifüse Karşı Alınan Tedbirler), 'Migrations as a Basis for the Epidemic Diseases in the Caucasian Front' (Kafkas Cephesinde Salgın Hastalıklara Bir Kaynak Olarak Göçmenler), 'The Çanakkale Front' (Çanakkale Cephesi), 'Conditions as a Basis to the Epidemic Diseases in Çanakkale Front' (Çanakkale Cephesinde Salgın Hastalıklara Bir Kaynak Olarak Şartlar), 'Epidemic Diseases Seen at the Çanakkale Front' (Çanakkale Cephesinde Görülen Salgın Hastalıklar), 'The Demobilization Procedure at the End of the War and the Arrangements Made' (Savaşın Sonunda Terhis İşlemi ve Yapılan Düzenlemeler).

Birinci ve ikinci bölümlerdeki genel değerlendirmeler ve 'Conclusion' (Sonuç) adını taşıyan III. Bölüm dikkate alındığında görüyoruz ki savaşlar, yarattığı olağanüstü hâllerden dolayı, salgın hastalıkların ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşına girdiğinde lojistik yönden hazır değildi. Sağlık hizmetleri alanında görülen eksiklikler, bilgisizlik, bilinçsizlik ve sağlık hizmetlerinin kötü idaresi insan gücüne en çok ihtiyaç duyulan bir zamanda askerlerin ve halkın yıkımına sebep olup savaşın sonucunu etkiledi ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin yıkımına neden olan olaylardan biri oldu. Ancak savaş esnasında kazanılan tecrübeler tıp alanında ve sosyal alanda (vatanseverlik, milliyetçilik, işbirliği) gelecek için olumlu gelişmeler gerçekleşmesini sağladı. Modern tıbbî uygulamalar Osmanlı toplumuna girdi, hatta bakteriyo-loji alanında yapılan laboratuvar çalışmaları sonucu Osmanlı doktorlarının geliştirdiği dünyada ilk defa uygulanan tifüs aşısı ortaya çıktı. Bu vaziyetten devlete düşen pay, modern sosyal devletlerdeki gibi sağlık hizmetlerinin temel hizmetler arasına girmesini temin etmek olmuştur.

Sonuç olarak Oya Dağlar, Osmanlı Devleti'nin yıkımına neden olan Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı döneminde (1912-1918), savaşların sebep olduğu ve askerlerle beraber sivil halkı da yakından ilgilendiren salgın hastalıklar problemini mercek altına alarak ayrıntılı olarak incelemiştir. Zengin bir arşiv malzemesine dayanan çalışma, savaşın içinde savaş olarak tanımlayabileceğimiz ve harbin olağanüstü koşullarında ortaya çıkan, iklimin ve göçün arttırdığı salgın hastalıklara karşı devletin ve yarı resmî sivil toplum kuruluşlarının verdiği mücadeleyi anlat-

maktadır. Hatta zaman zaman, yaptığı alıntılarla, okuyucuyu bu dünyadan çıkartıp araştırılan döneme götürmektedir. Bu kitap gerek tıp tarihi, harp tarihi, gerekse sosyal tarih ve idare tarihi alanlarında araştırma yapanlar için mutlaka görülmesi gereken bir kitaptır. Öte yandan konuya bilimsel olarak yabancı ama meraklı okuyucular için de tarihten ders alınacak bir kesit sunuyor. Ancak eserin İngilizce yazılması, İngilizce bilmeyen konuya meraklı kişileri ve araştırmacıları zorlayacaktır. Bundan dolayı en kısa zamanda bu kitabın Türkçeye çevrilmesini temenni ediyoruz.

